putinţa să constate că *urloiu* derivă din *hornoňu*, augmentativul lui *horn*, H. Jarnik[1] îşi exprimă nedumerirea asupra acestei derivări şi crede că *urloiu* e metatezat din *ulroiu*, şi-l derivă din *ollula*. Contribuţia mea de faţă vine în sprijinul derivării făcute de Puşcariu. Anume, e adevărat că în Braşov nu mai avem cuvântul *horn* care se află la baza lui *urloiu*, dar avem diminutivul *orneaţă* care corespunde unei forme *horneaţă*, cu căderea regulată a lui *h* în dialectul braşovenesc, şi care însemnează „burlan prin care trece fumul din sobă în coş“[2]. Singularul *orneaţă* e rar întrebuinţat şi credem că este o formă refăcută din pluralul *orneţe* care a trebuit să aibă, la început, un singular *horneţ*.

CONSTANTIN LACEA.

Cauă.

Cuvântul se întrebuinţează în Moldova şi însemnează o fiinţă imaginară cu care se sperie copiii, face deci parte din familia destul de numeroasă a cuvintelor întrebuinţate în această accepţiune: bau, babau, babaua, băbăluc, bodaie, bolea, bordea, borza, gogoriţă, mama-pădurii ş. a. Pe alocuri se aude şi supt forma masculină *cau*. Dintre particularităţile sintactice ale acestui cuvânt relevăm faptul că el se întrebuinţează — ca alţi termini de acest soiu (precum: babaua, bolea, borza etc., apoi naiba ş. a.) care denumesc fiinţe cunoscute de toţi — numai în forma articulată, chiar după prepoziţii: *a se teme de caua; vine-cau* (= caul).

Tiktin în al său *Dicţ. germ.-rom.* a exprimat o idee ingenioasă, aducându-l în legătură cu lat. *cave* „păzeşte-te!“ imperativul lui *caveo*. Comparaţia cu *ovis* > *oaie* şi

[1] *Románské etymologie*. Extras din „Časopis pro moderni filologii a literatury“, IX, 1922/3, p. 56—59. Cf. DR. III, 850.

[2] Cf. G. I. Pitiş, în N. Rev. Rom. I, 107: *Fumul iese prin-nişte (h)orneţe.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

clavis > *cheie* l-a făcut însă să renunţe la această etimologie.

Eu însumi m'am gândit[1] la lat. *cava* „bufniţă". Din punct de vedere formal această etimologie nu prezintă dificultăţi (cf. *faba* > arom. *fao*, ζάβα > *za*, artic. *zaua*) şi este imaginabil ca bufniţa, această pasere înfiorătoare de noapte să fi servit ca sperietoare de copii. Cât despre cuvântul latinesc, el e atestat în Italia (Deut. 14, 15) : non manducabitis... et passarem et *cauuam* et similia ei, având în Vulgata corespondenţa *noctuam* şi în greceşte γλαῦκα. Thesaurus îndreptează : *cauua(nnu)m* sau *cava(nn)am*. Dar existenţa lui *cava*, alături de *cavannus*, este asigurată prin v.-franc *choue* (de unde actualul *chouette*), alături de *chouan*, cf. Meyer-Lübke, REW. 1785 şi 1787, Gamillscheg, *Etym. Wörb. d. franz. Spr.* p. 221 (cu bibliografie).

Ceea ce mă face să renunţ la această etimologie, sânt consideraţii de ordin geografic.

Cavannus era, în latineşte, un cuvânt de origine celtică şi era simţit chiar ca celtism de Latini : „ululae aves... Galli cavannum nuncupant" (cf. Walde, LEW², 142 şi *Thesaurus* s. v.).

Limitarea urmaşilor lui (şi a lui *cava*) pe teritoriul francez şi provenţal ne arată că el nu pătrunsese în graiul poporului roman dincolo de hotarele Galiei, deci că el nu aparţinea acelui strat de cuvinte de origine galică (ca braca, camisia, carrus) care s'au răspândit până în regiunile dunărene. De aceea ar fi curios ca să-l întâlnim tocmai la Români şi tot atât de curios ca, în România, urmaşul lui să fie limitat la Moldova.

De vom căuta în ruteneşte, limba din care au pătruns cele mai multe cuvinte limitate la Moldova, găsim pe *kava*, tradus de Želechowski tocmai prin „Knecht Ruprecht (eine Art Popanz)", iar pentru *cau* — a cărui natură ono-

[1] Şi am indicat această etimologie — cu un semn al întrebării — lui Meyer-Lübke la revizuirea părţii româneşti a Dictionarului său ; cf. şi DR. III, 1091.

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

matopeică se dovedește la noi prin faptul că se întrebuințează adesea repetat — găsim, tot în ruteneşte, interjecția *kav! kav!* care imită strigătul ceucei. De la această tulpină onomatopeică găsim, în limbile slave (cf. Berneker, SEW. supt *kavŭka*), derivate cu sensul de „broască", „ceucă" şi „a striga". Insuşi cuvântul nostru *ceucă*, cu variantele *ciocă, cioacă, cioucă, cioică* etc., împrumutat de la Slavi (cf. Berneker SEW. s. v. *čavŭka)* sau de la Unguri (*csóka*), e tot un cuvânt de natură onomatopeică, răspândit şi în alte limbi (cf. Cihac II, 53).

Cât despre prefaeerea lui *v* slav postton în *u*, o avem chiar în cuvântul *ceaucă* < bulg. čavka, apoi în multele numiri topice în *-ou* şi *-ău, -eu*, ca *Cergău* (dar *Cergovean), Braşeu* (dar *Braşovean*) etc.

Mierliu.

In „Glosarul" publicat de Şt. Paşca e atestat adjectivul *mierliu* cu sensul de „nici tulbure, nici limpede". Cu acelaşi sens e dat din Vâlcea : „când Oltul vine tulbure, se zice că e mierliu, nici tulbure peste socoteală, nici limpede, ci aşa potrivit" (Revista „Ion Creangă" VII, 153). In Mehedinți, după o comunicare a pictorului Strâmbulescu, *ochi mierlii* însemnează „ochi căprui". Cu privire la ochi avem şi un verb derivat : „Se mai zice de cineva, care se căsneşte să adoarmă şi ține ochii când închişi când deschişi, [că] *mierleşte* ochii" (Revista „Ion Creangă" l. c.). Altfel e explicat acest verb în „Glosarul" din Bihor, publicat în „Revista critică-literară" IV, p. 145 : „*mnerlesc :* privesc cu sete şi cu dor la ceva", dându-se (p. 338) şi un exemplu de vers popular : Mândra cu ochii merleşte, Ca să cred că mă iubeşte.

Din lexicografii noştri, numai Cihac (II, 595) înregistrează pe *merliu* (în expresia *ochi merlii*, des yeux bleu de ciel, bleu gris"), considerându-l cu o variantă a lui *meriu*, cu acelaşi sens, pe care-l crede de origine turcească (*mor* „bleu-foncé, violet, pourpre").

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

Intr'adevăr, *mierliu*, dialectul *mńerliu*, nu poate fi despărţit de *mieriu*, care are un sens apropiat. In Dicţionarul elementelor latine, publicat în 1905, am derivat acest cuvânt din lat. *mĕrus, -a, -um* (nr. 1099). Etimologia aceasta n'a fost acceptată nici de Candrea-Densusianu, în Dicţionarul lor etimologic al elementelor latine, nici de Tiktin, care consideră, în Dicţionarul său român-german, cuvântul ca având etimologie necunoscută.

Cred totuşi că ea este cea bună. Intr'adevăr, trecerea de sens de la „curat, neamestecat, pur" pe care îl are *merus* în latineşte şi în unele limbi romanice (cf. Meyer-Lübke, REW. nr. 5535) — corespunzând deci lui *čičer* istroromân — se desvoltase încă în latineşte spre accepţiunea de „netulburat, luminos" : *mero meridie*. Chiar şi prefacerea latinescului **medie-die* în *meridie* nu se datoreşte, probabil, numai unei simple disimilaţiuni a lui *d-d* în *r-d*, ci şi unei apropieri de *merus* (cf. Walde, LEW². p. 480), timpul de la amiaz fiind considerat ca partea cea mai „luminoasă" a zilei. Este foarte uşor imaginabil ca *merus* să se fi întrebuinţat şi despre atmosferă cu înţelesul de „limpede" sau despre cer, cu accepţiunea de „neacoperit, senin". Cerul senin este însă „albastru". In vocabularul Anonimului din Caransebeş, *mjériu* e tradus chiar prin „caeruleus".

Accentuarea pe silaba iniţială e atestată, ca la Anonim, şi de Weigand, care, în Jahresbericht VI, 20, citează din regiunile Someşului şi ale Tisei, formele: *mńẹru, ńeru, mńẹriu, mńẹrụi̯, mńerọu̯, mńérụu̯*, intrebuinţându-se în concurenţă cu „vânăt" şi „albastru"[1]. Tot *mìerie* = „vânătă" dă Păcală în *Monografia comunei Răşinari*, p. 512. Dacă, alături de *miériu*, găsim şi *mieríu*, e evident

[1] Bud, în glosarul colecţiei sale de *Poezii populare* explică pe *mieriu* (în: Vine mândrul cel mieriu Cu murguţul de la râu) prin „trufaş, mândru". Şi Damé, dă, după Hasdeu, înţelesul de „raide, gourd, engourd", pe care-l traduc Barcianu şi Alexi prin „steif". In lipsa altor atestări mai clare nu văd cum s'a întâmplat această evoluţie de sens

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

că accentul s'a schimbat după analogia nenumăratelor adjective în *-iu*, care în limba noastră arată colorile. S'ar putea chiar ca, prin etimologie populară, acest cuvânt să fi fost apropiat de *miere* și deci *mieriu* să fi fost interpretat ca „limpede ca mierea“ [1]. Desvoltarea lui *ĕ* în *ie* și prefacerea lui *m* precedent în *mń* sânt și ele indicații sigure că accentul era la origine pe silaba inițială.

Din punct de vedere formal, am aștepta ca *mĕrus* să fi dat *mier*. Totuși cazurile în care un *r* final s'a rostit la noi ca *ŕ*, de sigur subt influința mulțimei mari a cuvintelor terminate în *-ariu, -eriu, -oriu*, nu sânt rare. Astfel e *ceriu* alături de *cer* < *coelum, piperiu* alături de forma *piper, fileriu* alături de *filer* < ung. *fillér, hiriu* alături de *hir* < ung. *hír, sporiu* alături de *spor* < slav. *sporŭ* ș. a. Cât despre rostirea *mierâu* [2], ea nu e cea pe care am aștepta-o, căci *r* precedent n'a fost lung ; totuși, mai ales în regiunile nordice ale teritoriului dacoromân, se găsește *e* și *i* trecut în *ă* și *â* și după *r* simplu.

Un diminutiv **mĕrulus* s'a păstrat în aromânescul *ńirlu* — întrebuințat despre lâna „albastră“ (DR. IV, 303, 350) — cu aceeași reducere a lui *ie* în *i* ca în al nostru *mirlă* < *merula* (cf. DR. IV, 1372) [3], și în adjectivul dacoromân *mierliu*, la care s'a mai adăugat și sufixul *-iu*, după celelalte numiri de colori. Cuvântul nostru, însem-

---

[1] Autorii Dicționarului academic propuneau chiar etimologia *melleus*.

[2] La scriitorii vechi moldoveni Miron Costân (*Let.* I, 36/20) și Cantemir (*Ist. ierogl.* 369) găsim forme cu *â* (*ă*). Tot așa trebue cetită forma *mieriu* și *mierie* în unele culegeri de poezii populare, precum dovedesc rimele : mieriu : râu (Bud, *Poezii pop.* 35), mieriu : grâu („Gazeta Transilvaniei“ a. 1887 nr. 267), mierie : mângâie (Jarník-Bârseanu, *Doine* 199). Și forma *miereu* („Revista Critică“ IV, 338) trebue cetită, probabil, *mierău*, precum o atestă Weigand.

[3] Se găsește la noi atestată și forma *miriu*, în loc de *mieriu*, la Sbiera, *Povești*, 322/16.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

nând „nici tulbure, nici limpede", păstrează încă sensul original al lui *merus* latinesc, care era cel de „neamestecat, nedres" despre lichide. Ca atribut al ochilor, la început trebue să fi avut înțelesul de „senin" sau „strălucitor". Dacă înțelesul de „căpriu" este bine redat, trebue să avem a face cu o apropiere ulterioară, prin etimologie populară, de *mierlă*, deci ochi de coloarea mierlei (Merula torquata, nu cea neagră). Cât despre verbul *a mierli ochii*, acesta trebue să fi însemnat la origine „a privi cu ochi strălucitori" (cf. îi *sticlesc* ochii).

Arom. rauă.

Pe lângă înțelesul de „rouă", aromânescul *rauă* mai însemnează, după Dalametra, și „linie albă, ce se vede de-asupra capului, când părul e despărțit", deci „cărare (în păr)". In acest al doilea sens evident că avem a face cu alt cuvânt decât *ros, rorem* și că nu poate fi despărțit de catalanul *ralla* „linie" (Meyer-Lübke, REW. nr. 7022). In latinește avem atestat un *rallum* „oticul plugului" (= instrumentul de metal cu care se curăță fierul plugului de pământul ce se așază pe el) și un *ralla*, tradus de Georges prin „Schabeisen". Amândouă sânt derivate din *radere* cu sufixul instrumental *-ulum;* forma nesincopată și necontrasă : *radula* e și ea atestată. De la înțelesul de „instrument cu care se curăță răzând" cu greu ajungem la cel de „brazdă", care e la baza cuvântului românesc și catalan. Mai de grabă trebue să plecăm de la adjectivul *rallus, -a, -um* = *radilis*, atestat în glose, cu înțelesul de „tuns scurt" (despre o tunică). Substantivat supt forma feminină, *ralla* — atestată și ea (cf. Georges) — a putut avea sensul de „dunga ce rămâne după ce s'a ras o parte dintr'un obiect", deci „linia", cu care s'a asemănat, la noi, cărarea din păr.

Cât despre alb. *rrallë* „rar" și derivatul său *rrallóń* „micșorez, plivesc" (propriu „răresc"), acestea nu au nimic a face cu *rallum* latinesc, cum credea G. Meyer (AW. 372),

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

ci derivă din lat. *rarus*, cu aceeaşi disimilare (*r-r* > *r-l*) ca în span. *ralo*, v.-fr. *relment* (cf. Meyer-Lübke REW. nr. 7067). Cealaltă formă de disimilare (*r-r* > *r-d*), pe care o avem în ital. *rado*, nu este cu totul necunoscută nici limbei române. O. Densusianu (*Ţara Haţegului* 55) a atras atenţia asupra cuvântului dialectal *grumudeu* (alături de *grumuleu*) pe care-l explică ca o formă disimilată din **grumureu* (< grumulus), deşi influenţa lui *grămadă* nu-i exclusă în acest caz. Prin părţile Sibiiului se zice, în loc de *păpară*, *paparadă* „jumări de ouă". Forma aceasta — trecută şi la Saşi (*paparadə*) — cuprinde un sufix neexplicabil şi cred că derivă din **papărară* (= *păpară* + suf. *-ar*, ca în *lăptar(e)*, *vărzare*). In sfârşit, avem la Aromâni, alături de formele mai dese: *alunicari* şi *arunicari*, forma *arudicari*, disimilată din **aruricari* (născută prin asimilare din **aluricari*)[1].

Scramură, urdoare.

In „Glosarul" publicat de Şt. Paşca se dă cu înţelesul de „cantitate mică, picătură" cuvântul *scrámură*. Ar putea fi lat. *squamula* „scamă mică", care a lăsat urme şi în unele dialecte italiene (cf. Meyer-Lübke, REW. nr. 8201), cu un *r* propagat în silaba dintâiu. Exemple numeroase de o asemenea propagare am dat în DR. IV, 719—720.

Un alt exemplu de *r* propagat ar putea fi cuvântul nostru *urdoare*, pe care St. Paşca îl atestă, în „Glosarul" său, supt forma *udoare*, crezând că această variantă s'ar putea explica prin disimilarea totală a primului *r*.

Pentru *urdoare* am propus pe vremuri („Convorbiri Literare" XXXIX 303—304) etimologia **horr(i)dor*,

[1] Fiind vorba de disimilări şi asimilări, relev şi forma *tretrece* = petrece, atestată de Şt. Pasca în Glosarul publicat de curând la Academia Română, şi care cu greu va fi un *trans* + *traicere*, ci mai de grabă o formă asimilată (*pr-tr* > *tr-tr*) din *pretrece*. Am avea deci tocmai fenomenul invers al lui *prespre* > *prestre* (> *preste* > *peste*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

-orem, admisă de Meyer-Lübke (REW. nr. 4187) şi de Tiktin. In articolul citat căutam se arăt că, din punct de vedere derivativ, o derivare din *urdă* cu sufixul *-oare* e inadmisibilă; numai în cazul când *urdă* însuşi ar fi un derivat latin în *-ĭdus* (*urĭda) adăogarea sufixului *-or, -orem* ar fi explicabilă (cf. DR. III, 778). Tot atât de „regulat" ar fi însă un derivat latin **udor, -orem*, cu înţelesul germanului „Nässe". Trecerea semantică la „Augentriefen" ar fi destul de lesne de înţeles, dat fiind că urdorile, înainte de a deveni solide, apar în colţurile ochilor, ca o zeamă groasă şi că oamenilor urduroşi le lăcrimează ochii.

Vorbind despre propagare în general (DR. IV, 717), am spus că ea „e determinată mai adesea de asociaţii cu cuvinte constituite la fel şi cu un sens apropiat", încât se poate foarte uşor ca imaginea „urdei" — cf. germ. „Augenbutter" — să fi facilitat sau chiar să fi produs această propagare.

Ştemăt(ă).

Ştemăt(ă) e un cuvânt „bolnav". Deşi se găseşte în diferite regiuni dacoromâne — îl pot atesta din Dolj, Banat, din jurul Aradului, din Munţii-Apuseni, din nordestul Ardealului, din Bucovina şi nordul Moldovei şi din judeţele Teleorman şi Brăila — el nu se mai întâlneşte decât în anumite locuţiuni, din care sensul cuvântului nu se poate analiza în mod precis. Astfel N. Drăganu, care-l cunoaşte din graiul său natal (din jurul Năsăudului), nu mi-a putut spune ce însemnează; tot astfel d-şoara Toderaş, din Crişcior (jud. Huniedoara) n'a putut să-mi explice decât sensul locuţiunei întregi în care se întrebuinţează. Din cauza aceasta, glosele prin care *ştemăt(ă)* e explicat de cei ce notează acest cuvânt, trebue primite cu rezerva cuvenită, căci ele redau numai interpretările individuale ale celor ce încearcă să facă analiza locuţiunilor în care acest cuvânt e întrebuinţat. Scriitorii n'au încercat încă să-l fixeze în limba literară.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

Intre răspunsurile la Chestionarul „Calul" se găsește următoarea propoziție, comunicată din Sângeorzul-român (jud. Năsăud): „Vai ce om jâb o mai fost Ilie, ș'amu-i *șteamătă* (slăbit de boală)". Paranteza e a corespondentului, care a simțit că *șteamătă* are sensul opus lui *jâb* = bine făcut, zdravăn, voinic. Dar pe când *jâb* e un adjectiv, care se rapoartă la „om" (Ilie), *șteamătă* e un substantiv de genul feminin, care numai în mod figurat și numai în această funcțiune sintactică de substantiv predicativ poate să exprime ideea de „slăbit de boală", întocmai precum ar exprima-o substantivele „umbră", „arătare", „fantomă", „nălucă", cu care de obiceiu comparăm pe cineva devenit oarecum „transparent" după o boală care l-a slăbit tare.

Cred că înțelesul fundamental al lui *șteamăt(ă)* e tocmai cel de „arătare", „nălucă". Din el se pot explica cele mai multe întrebuințări pe care le vom examina mai departe, și tot el ne dă cheia etimologiei, care este, credem lat. *scema* = grec. σχῆμα [1].

---

[1] Etimologia aceasta mi-a venit în gând cetind, în lucrarea lui S. Pop (publicată în acest volum), exemplul citat. Ea împlinește deci condiția dintâiu pe care L. Spitzer o cere de la „etimologii: „să nu fie căutate, ci găsite". Dar în cazul acesta se potrivește și ceea ce am spus în DR. IV, 1317, despre această „poruncă" a „credeului" spitzerian: ceea ce ni se pare că e o „inspirație", o strălucire momentană, nu este, de obiceiu, decât ultima verigă într'un lanț de asociațiuni: cuvântul care te preocupă de mult, pe care îl porți cu tine pe toate cărările bătute, fără să ai conștiința că el se găsește în valiza ta de etimolog, se clarifică dintr'odată, când îl zărești într'o nouă lumină, precum în soluția saturată se naște, la cea mai mică mișcare, cristalul. Intr'adevăr, dacă cerc să-mi dau seama de procesul petrecut în mintea mea de la întâia întâlnire cu acest cuvânt (când am lucrat cuvântul *așteamăt* pentru Dicționarul Academiei și am întrezărit posibilitatea de a-l analiza în *a* + *șteamăt*), până astăzi, observ că etimologia mea nu este atât de originală, precum mi se părea în momentul când am dat de ea. Cercetând ceea ce s'a spus până acuma despre originea cuvântului și răsfoind în acest scop și

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

Grecescul σχῆμα, -ατος însemnează „ţinută, înfăţişare, fel de a se prezenta", apoi „port, îmbrăcăminte", „figură, făptură", dar are, ca şi *arătare* al nostru, şi înţelesul de „apariţie" şi „aparenţă". Cu aceleaşi sensuri a trecut cuvântul în latineşte — unde şi-a păstrat felul grecesc de declinare : *schema, -atis* sau s'a asimilat cuvintelor latine : *schema, -ae* — şi mai trăeşte, ca vorbă savantă, în limbile romanice şi în neologismul nostru *schemă*. Cuvântul acesta împrumutat din greceşte nu pare a fi fost popular în Romania apuseană, căci până acuma nu s'au găsit reflexe de ale lui în limbile romanice de vest. Acest fapt nu ne împiedecă însă să admitem că el pătrunsese până în straturile de jos ale populaţiei din regiunile din sud-estul european, mai expuse influenţei greceşti. Incercarea lui Diculescu, de a căuta urme de cuvinte greceşti în limba română, este de sigur îndreptăţită, chiar dacă originea cuvintelor studiate de el în volumul IV din *Dacoromania* rămâne problematică.

Dacă admitem că sensul principal cu care *schema, -atis* s'a păstrat în româneşte e cel de „arătare" (şi în sensul de „vedenie, nălucă, fantomă", cf. *arătare* II, în *Dicţ. Acad.*), atunci se explică şi adverbul *aşteamăt*, înregistrat mai întâiu în *Etymologicum Magnum Romaniae*

---

procesele verbale ale Muzeului Limbei române văd că cel ce în *şteamăt* a recunoscut cel dintâiu un neutru grecesc, a fost V. Bogrea, care-l deriva din lat. *stemmata* < gr. στέμμα „ghirlanda cu care se încununau morţii" (DR. II, 899). Etimologia aceasta n'a fost admisă în discuţia încinsă în jurul ei în şedinţa Muzeului, căci apropierea de sens făcută de Bogrea nu era convingătoare. Mai târziu a propus G. Giuglea tot o etimologie grecească: σκέμμα „privire, cercetare, urmărire", în legătură cu σκέπτομαι „a privi în jur, a se uita cercetător şi pândind din depărtare". In adverbul *aşteamăt*, despre care va fi vorba mai jos (şi în care lui Hasdeu i se părea că ar putea fi lat. *clam*), vedea Giuglea tocmai acest sens de „urmărire pânditoare" cuprins şi în cuvântul grecesc.

CC-0. Cluj. Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

de Hasdeu, care l-a atestat în trei poezii populare din colecția G. Dem. Teodorescu (una din Teleorman și două din Brăila) și l-a tradus prin „soudain, subitement, furtivement“:

Turcii, unde-l auzea,
Planul (sic!) măre că-și schimba,
Așteamăt s'apropia,
Semn lui Nadea că-i făcea...

A se apropia așteamăt „a se apropia pe furiș, pe neașteptate și neobservat“, a trebuit să însemneze la început „ca o nălucă, ca o arătare“. Din punct de vedere al construcției, această locuțiune adverbială compusă din propoziția *a* și din *șteamăt*, se aseamănă cu construcții de felul lui *calcă a popă* = ca un popă. Înțelesul „pe furiș“ și *șteamăt* ca element de compoziție a unor locuțiuni adverbiale e confirmat de N. Plopșor, în *Arhivele Olteniei*, III, 345—7 (ap. DR. IV, 1504), care ne asigură că cuvântul e bine cunoscut în Dolj, bunăoară în expresia: *m'am dus după el cu de-a șteamătu* = l-am urmărit pas cu pas, pe furiș, fără a fi simțit.

Singurul scriitor român care, pe cât știm, a încercat să introducă cuvântul în literatură e Petru Maior, la care-l întâlnim supt forma *steamăt*[1] și numai în expresia *cu steamătul legei*: Această mărire pizmuindu-o Românilor unii dintre Sârbi și dintre Greci, *cu steamătul legei* și astăzi se bat a spăria pre Români (*Istoria* 257, și de două ori la pag. 253). Cuvântul nu-i înregistrat în Lexiconul Budan, încât nu știm exact ce însemnează în expresia aceasta. Polizu, care de sigur a extras pentru Dicționarul său și „Istoria pentru începutul Românilor“ de P. Maior și, probabil, din ea va fi scos cuvântul *steamăt* (cu *st* inițial!), îi dă traducerea germană „der Vorwand, Schein-

[1] Petru Maior rostea — sau a auzit rostindu-se — cuvântul în forma dialectală *ștеamăt* și l-a transpus greșit în forma literară *steamăt*, în loc de *șteamăt*.

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

grund" (tot aşa Barcianu şi Alexi, care au utilizat pe Polizu). *In şteamătul legii* ar putea într'adevăr să însemneze „supt pretextul legii, având aparenţa legalităţii", înţeles care ne duce de-adreptul la sensul lui *schema* greco-latin (cf. σχηματίζω tradus de Jakowitz-Seiler prin „sich stellen, sich den Anschein geben").

Mai des se întrebuinţează *şteamăt(ă)* după negaţiune, ca un fel de întărire a acesteia, spre a indica lipsa completă a ceva. Cred că avem a face, la origine, tot cu înţelesul „ceea ce apare, apariţie", precum, în acelaşi sens se întrebuinţează „nici... umbră de..." „nici urmă". Din Crişcior, în Munţii Apuseni îmi comunică d-şoara Toderaş: „*N'am şteamătă* de bani = nici un ban"; în Banat întâlnim: „*Nu se ştia şteamătul,* nici de cai mici de trăsură" (D. Izverniceanu, *Icoane din Banat,* în „Arhivele Olteniei" III, 386); tot din Banat (Oraviţa) îmi comunică Dr. A. Coca: „Piatra (grindina) a bătut cucuruzul de *n'a rămas şteamăt* de el"; în sfârşit, în *Din lumea basmelor* (p. 115), de Mera cetim: „Pe Ţigan l-au tăiat bucăţele-bucăţele într'un sac, au legat sacul de coada unui armăsar turbat, au mai legat lângă el un sac cu nuci, spart în fund, şi au dat biciu armăsarului... şi precum pica nuca, pica bucăţica, până *nu s'a ales nici şteamătă* de bietul Ţigan".

In exemplul citat din „Arhivele Olteniei", *şteamăt* e glosat prin „sunet". Ar putea fi unul din cazurile de interpretare individuală despre care am vorbit la începutul acestui articol. Cu înţelesul de „zgomot, glas, voce" îl comunică (subt forma *şteamăt* şi *ştiamăt)* însă şi A. Tomiac din Straja, în Bucovina. Intr'un basm publicat în *Şezătoarea* V, 35, cules din aceeaşi localitate, cetim: „Işi propuse să se întoarcă către Dumnezeu. Deci se duse el la un sihastru şi *a făcut şteamăt* că este un om care cere intrare". Tot expresia *a face şeamăt* o întâlnim în *Ornitologia* lui Marian (I, 318): „Tot aşa răsare şi mierla când simţeşte sau vede ceva în apropierea sa *făcând schiamăt* ca un câne, şi atunci poţi şti de bună seamă că pe unde se află ea trebue să fie în apropiere vreo fiară sălbatică

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

sau altă vietate". In notă, Marian explică: „Prin cuvântul *schiamăt* sau *știamăt*[1] înțelege poporul darea de știre despre apropierea vânatului". Tiktin, care ia cuvântul de la Marian, îl traduce prin „Anschlagen der Jagdhunde" și crezând că *scheamăt* e rostirea cea adevărată, se întreabă, dacă nu cumva avem aface cu un lat. **exclamĭtus*.

A face ștemăt pare a fi o expresie vânătorească. G. T. Kirileanu, un foarte bun cunoscător al graiului popular, explică pe *ștemăt* (întrebuințat în Broșteni, jud. Suceava) prin „zgomotul prin care vrei să alungi vânatul" (*Conv. lit.* 44 — 1910 — p. 3). De fapt, „zgomotul" e numai mijlocul cu care se înspăimântă vânatul; ideea esențială trebue să fi fost și în cazul acesta cea de „apariție neașteptată" a cânelui sau gonaciului înaintea vânatului.

Dacă am avea mai multe atestări de câte ni le oferă fișele Dicționarului Academiei, probabil am fi în stare să urmărim mai exact desvoltarea semantică a acestui cuvânt, care, cel puțin în unele accepțiuni, se potrivește foarte bine cu *schema, -atis* latino-grec. Și răspândirea geografică ne face să credem că avem a face cu o vorbă veche, răspândită odinioară pe tot teritoriul dacoromân, dar păstrată azi numai în câteva relicte, în puncte depărtate unele de altele. In ceea ce privește forma cuvântului, aceasta corespunde exact celei latinești, păstrând accentul pe silaba dintâiu și schimbând pe *ske* în *ște*. Atât că în loc de *ștemăte* — echivoc, fiindcă avea aceeași formă la singular și la plural[2] — s'au ivit formele *ștemătă* sau *ștemăt*, care se incadrau mai bine în cele două categorii obicinuite de substantive, de declinarea I și II.

Ștemăt(ă) și neologismul *schemă* formează deci în românește un dublet, iar dacă ținem seama și de forma

[1] Ortografiat *sciamet*, ca „scire" etc. Asupra lui *e* lipsește, în notă, semnul scurtimei, care există în text, și care arată că trebue să-l cetim *ă*.

[2] Pluralul *schemata* trebuia să devină *ștemete* deodată cu neutrele *ossa*, *brachia*, *tempora* etc. devenite *oase*, *brațe*, *timpure*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

şemă (cf. *şematism*), întrebuinţat în Ardeal, şi împrumutată din germ. *Schema,* un triplet. Dar acest cuvânt a mai intrat în limba noastră în repetite rânduri şi cu forme diferite în veacurile dintre epoca străveche şi cea a neologismelor.

In înţeles de „haină călugărească" cuvântul a pătruns la noi, prin biserică, şi supt forma neogr. *shimă* şi supt cea slavonească *schimă,* de unde derivatul *schimnic* (paleoslav *skimĭnikŭ* „veste monahi indutus"). In popor cuvântul se rosteşte şi *stimă,* însemnând în deosebi „haina îngerească" (cf. Pamfile, *Duşmanii* 22, *Sărbătorile de toamnă* 76).

In înţeles de „mimică, grimasă", întâlnim la unii scriitori mai vechi forma grecească *shimă* (P. Maior, *Ist.* 181 ; *Letopiseţe* III, 296/4) ; forma obicinuită astăzi şi întrebuinţată şi de scriitorii veacurilor trecute e însă *schimă,* cu derivatele *schimosi, schimonosi.*

Tiktin are de sigur dreptate, când consideră de aceeaşi origine şi forma *ştimă,* care este, în Mitologia noastră populară, un fel de spirit necurat (identificat une-ori cu „dracul", de ex. Pamfile, *Comorile* 22), un fel de „zână" (Chiriţescu, *Grănicerii* 255), sau „vâlvă" (Pamfile, *Sărbători de vară*" 25), sau „stafie" (Şezătoarea V, 126) sau „nălucă" (comunicat de G. Tofan).

Ştimele păzesc casa (Pamfile, *Duşmanii* 76, Marian, *Inmormântarea* 296, *Naşterea* 67, *Ornitologie* II, 333), izvoarele (Pamfile, *Duşmanii* 284, *Ion Creangă* IV. 149), comorile (Pamfile, *Comorile* 17), pădurile (Pamfile, *Duşmanii* 213), caii *(Ion Creangă* III, 264), etc. In Chestionarul „Casa", cuvântul *ştimă* se dă şi cu înţelesul de „noroc". (Com. din Susenii-Bârgăului).

Ceea ce l-a îndemnat pe Tiktin să considere pe *ştimă* „duh necurat" şi pe *schimă* „grimasă", „haină călugărească" de unul şi acelaşi cuvânt (medio-grecescul şi neogrecescul σχῆμα, a fost, probabil, varianta *schimă,* pe

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

care o atestă și pentru înțelesul de „duh necurat". Trecerea lui *sk'i* în *šti*, în vremuri mai nouă, pe teren românesc, deși neobicinuită, nu este totuși inadmisibilă, căci sporadic se aude și rostirea *știmb* în loc de *schimb* și forma *știmă* (cu *st)* e atestată și pentru înțelesul de „haină îngerească" (vezi mai sus). Neexplicabil rămâne însă înțelesul cuvântului românesc, căci σχῆμα nu are în epoca neogr., nici în cea medio-grecescă, sensul românescului „știmă" și nici în limbile slave, nici în albaneză, unde cuvântul medio-grecesc a pătruns, el nu are decât înțelesul de „haină călugărească" (paleoslav. *skima)* sau de „podoabă" (alb. *sk'imɛ*). Pe teren românesc nu vedem cum cuvântul *schimă*, care n'a fost niciodată popular, să fi primit însemnarea mitologică de azi. Acest sens special se leagă însă foarte bine de vechiul-grecesc σχῆμα și de sensul de „nălucă, arătare, fantomă" al lui *șteamăt(ă)*. Într'o comunicare a lui Ar. Tomiac din Straja Bucovinei cetim: *„știmă* = 1. spirit necurat (știma banilor); 2. arătare; 3. om slab". Sensurile de „arătare" și „om slab" sânt tocmai cele pe care le-am întâlnit sau le-am presupus, pentru *șteamătă*, în exemplul din Sângiorzul-român, de la care am plecat în considerațiile noastre etimologice.

Oare nu s'ar putea ca varianta *schimă* să se fi desvoltat din forma *știmă*, și nu invers, precum pare a fi presupus Tiktin? Ea se găsește în scrierile lui Marian, alături de a treia variantă, *scimă (Sărbătorile* III, 247). Dacă ne amintim că Marian ortografia *schiamet, sciamet* pentru *șteamăt*, putem presupune că și *schima* și *scima* lui trebue rostită *știma*, cu atât mai mult cu cât în Bucovina *știu* se rostește *štiu* și *štśu* (Weigand, *Die Dialecte der Bukovina und Bessarabiens*, p. 43; cf. *tśeie* = cheie *ibid.* 32).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe cât se pare, grecescul σχῆμα, -ατος a pătruns mai întâiu în latinește într'o vreme când χ și η erau redate prin *ch* și *ē: schema ,-atis*, de unde al nostru *șteamăt(ă)*. Mai târziu, însă tot într'o vreme depărtată, pe când σχῆμα

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

avea încă sensul de „arătare", cuvântul a mai intrat odată în graiul strămoşilor noştri, subt forma **schima, -ae*[1].

Precum dovedesc atâtea inscripţii din primele veacuri creştine, desvoltarea lui η (= ē) în *i* este de dată veche în limba greacă; ea era îndeplinită pe la mijlocul primului mileniu creştin[2]. Reflexele lui η în regiunile romanice atinse de o influenţă grecească mai puternică, arată, une-ori la aceleaşi cuvinte, o oscilare între *e* şi *i*. Astfel lui σῆμα „semn" îi corespunde în Sardinia (Logudoru) *semu*, iar în Calabria *sima* şi *símitu* (REW. 7798, cf. şi reflexele cu *i* şi *e* în Italia de sud ale cuvintelor νήπιον, πηλός, *χηδεύω, τηλ-ίκος, πῆγμα, πληρώνω la Rohlfs, *Griechen und Romanen* p. 28 (III), 30, 39 (108), 106, 112, 113). Deosebirea între *e* şi *i* va fi de cele mai multe ori cauzată de epocile diferite când cuvintele greceşti au fost împrumutate de Romani, precum am admis-o şi noi pentru *schema* şi **schima;* une-ori însă *e* reprezenta rostirea claselor culte şi *i* pe cea populară. Formele cu *e* pot fi neologisme, cuvinte împrumutate de cărturari latini, care păstrau rostirea lui η ca *e* şi dupăce în graiul poporului grecesc el devenise *i*. Nu ar fi deci exclus ca *şteamăt(ă)* al nostru să fie neologismul *schema, -atos* — şi menţinerea declinaţiunei de tip grecesc indică originea lui savantă — pătruns însă cu timpul şi în graiul popular, pe când *ştimă*, cuvânt care face parte din mitologia populară, să fi fost o vorbă împrumutată de poporul roman din Imperiul răsăritean de la poporul grecesc, cu rostirea acestuia, precum indică şi incadrarea lui în declinarea I, ca la împrumuturile populare din greceşte (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 371).

In orice caz rostirea lui η ca *i* putea fi anterioară a-

[1] Chiar dacă χ era în greceşte, pe vremea aceea, o fricativă palatală, grupul neobicinuit *σχ-* trebuia să devină *ski-* precum mai târziu acelaşi grup a devenit *ski* la Slavi, *(skima)* la Albanezi (*sk'im*$_{ε}$) şi la noi *(schimă).*

[2] Cf. Thumb, *Die griechische Sprache* 98, unde se trimite pentru amănunte la Blass, *Aussprache* 35 ş. u. şi G. Meyer, *Griechische Grammatik*, 130 ş. u.

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

ficierii lui *c* şi *g*, încât **skima* a putut să se desvolte paralel cu *scio* > *ştiu*. Avem indicii numeroase[1] din care putem deduce că strămoşii noştri încă nu prefăcuseră în primele veacuri după Hristos pe *c* + *e*, *i* în africată.

Intr'o limbă ca a noastră, care schimbă pe *quid* în *ce* şi împrumuturi albaneze, ca *k'afε*, în *ceafă*, putem admite că grecescul σχῆμα a avut vreme să se desvolte, trecând prin stadiul **skima*, în *ştimă*. Cu privire la *c* şi *g* înaintea vocalelor palatale, sântem poate în drept să presupunem că, în timpurile vechi, o parte a Străromânilor—probabil cei ce locuiau în sudul şi estul Peninsulei Balcanice romanizate, din care derivă Aromânii şi Megleniţii, cu rostirea *ţ* şi *(d)ž* — au început mai de vreme procesul de aficiere, decât cealaltă parte — cei din părţile nordice şi vestice, din care derivă Dacoromânii şi Istroromânii cu al lor *tš* şi *(d)ž* — care au conservat, ca vecinii lor, Albanezii, Dalmaţii şi Romanii înghiţiţi de Serbocroaţi, un timp mai îndelungat rostirea *k* şi *g*.

Nici *scară-schelă-scală*, nici chiar *cămară-comoară-chimir-cameră* nu oferă, ca *şteamăt(ă)-ştimă-schimă-shimă-schemă-şemă* un exemplu atât de variat în forme şi înţelesuri pentru cuvinte, intrate în limbă în epoci diferite, prin mijlocirea unor popoare sau clase sociale diferite.

Tuli.

Legătura verbului nostru *tuli* cu slav. *tuliti* a fost recunoscută de Cihac (II, 426) şi susţinută şi de Tiktin. Înţelesul verbului slav nu se acopere însă cu al celui românesc, care se aseamănă mai mult cu unele verbe slave derivate cu prefixe. In acestea însă nuanţa de înţeles care le face să semene cu *tuli* al nostru este cuprinsă în prefix: pe acesta am aştepta deci să-l întâlnim şi în româneşte.

Intr'adevăr, un *tuliti* simplu însemnează la Bulgari *(tulja)* şi la Ruşii albi *(tulić)* „a ascunde", la Sârbi *(tuliti)*

[1] Cf. acum în urmă P. Stok, în *ZrPh.* XLVI, 385—410.

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

„a stinge", la Poloni *(tulić)* „a liniști", la Ruși *(tuliti)* „a îndoi" (cf. Miklosich, EW. 365). Din aceste patru accepțiuni diferite numai cea de „a ascunde" se găsește la noi. Dosofteiu adecă întrebuințează forma reflexivă cu înțelesul de „a se ascunde, a se adăposti": Din loc în loc tulindu-mă *(Viața sfinților* 154, 158). Trăi 25 de ai tulindu-să la acea colibă (ibid. 32). Nu să tulià la ale sale, ce să răzăma pe la streine (ibid. 32). Merseră Zifeanii la Sarel de-i spuseră că se tulește (: absconditus est) David la dânșii *(Psaltirea* 177). Cu acest sens cuvântul se mai întrebuințează și azi prin Bucovina. Ar. Tomiac îmi comunică, din Straja, că *a se tulì* însemnează „a se ascunde, a se îndosi", iar forma transitivă, *a tulì* are sensul de „a lua fără să vadă cineva, a apucà, a furà". Și la Megleniți *mi tulés* e tradus de P. Papahagi prin „mă ascund, mă pitulesc". Acest sens de „a (se) ascunde" se recunoaște și în verbul *a (se) pitulì* (sau *pitulà)*, care s'a născut din contaminarea lui *a se tuli* cu *a se piti* sau, precum crede Tiktin *(Dicționar rom.-germ.* s. v.) prin apropierea unui **prituli* < slav. *prituliti* (cf. slov. *prituliti se* „sich ducken", rus. *prituliti, prituljati* „anlehnen") de *a (se) piti.*

Înțelesul obicinuit al lui *tuli,* întrebuințat mai des în legătură cu neutralul *o* (a o tuli) și completat adesea (în Muntenia) prin *de-a fuga* sau (în Moldova) prin *fuga, la fugă, la sănătoasa,* este cel de „a părăsì repede un loc, a dispărea fugind de undeva, a o șterge"; corespunde deci francezului „déguerpir, décamper, filer" (Damé) și germanului „Reissaus nehmen" (Polizu). Foarte des e întrebuințat imperativul scurtat *tuli-o* (sau *tuleo) băiete!* „șterge-o". Acest sens îl are și *tulés* meglenit[1]. Imaginabil ar fi ca această accepțiune să se fi născut din cea de „a furà", născută și ea din cea de „a ascunde, a dosì". Paralelis-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] „tulesc, a o șterge" la P. Papahagi, *Megleno-Românii,* p. 258. Cu totul alt cuvânt, și adecă un derivat de la *tul* „năuc, zăpăcit", e aromânescul *tulesc* „zăpăcesc, înnebunesc; strivesc în bătăi".

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

mul cu „a o șterge“ pare chiar a indica această explicare. Posibil ar fi chiar ca sensul actual al lui *a (o) tuli* să se lege de cel de „a îndoi“ al verbului slav, având de a face cu aceeași desvoltare semantică ca în *plicare* > *pleca*.

Cred însă că evoluția de sens trebue căutată în altă direcție.

In regiunile muntoase ale Carpaților, *a (o) tuli*, completat adesea prin *la vale* sau *de vale*, este opusul lui „a urca“ și însemnează numai „a coborî, a se lăsà la vale“ [1]. Locul unde se adună oile se numește *tuliște*. Viciu, în Glosarul său, citează, dintr'o colindă din Spătac, lângă Blaj:

Și s'au luat și s'au dus
Cătră Rusalim în sus.
La tuliștea oilor...
La tuliștea cailor [2].

La Megleniți, *tulariști* este „locul unde se strâng în sat“ (Papahagi, *Megleno-Românii* p. 258), la origine, probabil, „locul unde se strângeau cei ce coborau de la munte“ [3].

Sensul de „a coborî“ se recunoaște și în *toponimicul Tulișa*, care „e un spate de munte pe Retezatul, unde“, după o comunicare a d-lui R. Vuia, „se unesc toate plaiurile între Valea Hațegului și Bazinul de la Petroșeni și toate drumurile ce duc pe la stâne“ [4].

---

[1] Afară de exemplele citate de Tiktin supt II 1°, acest sens se mai poate atesta la Frâncu-Candrea, *Rotacismul* 63, Mândrescu, *Lit. pop.* 220/25, (Petroșița, în Dâmbovița) „Chestionarul“ lui Hasdeu IV, 152. Mie mi-a cunoscut verbul, din Bran și din Muscel, și cu funcțiune transitivă: *a tuli oile la vale*, mai des *a tuli cu oile*.

[2] Viciu confundă pe nedrept pe *tuliște* cu *turiște*, care, ca și *turiș*, e alt cuvânt, cf. Cihac II, 427, Tiktin, *Dict. rom. germ.* s. v. Greșit la Pascu, *Cimilituri* 234.

[3] Weigand, *Vlaho-Meglen*, 50, care dă *tulăriști* = Marktplatz, atrage atenția asupra numelui unui sat *Tulari*, în Serbia.

[4] Despre un sat *Tulești*, în jud. Tutova, cf. *Marele Dicționar Geografic*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

E evident pentru oricine a văzut pe muntenii noştri *tulind* la vale, că sensul de „a fugi repede" s'a desvoltat din cel de „veni în jos, a coborî", şi că acesta e înţelesul original al cuvântului.

Acest sens însă se leagă de sârbescul *tuliti,* care însemnează „a urlà" şi pe care Miklosich (EW. 365) pe nedrept îl desparte de celelalte cuvinte slave care se reduc la tulpina TULI-. Înţelesul propriu al sârbescului *tuliti* nici nu este cel de „a urlà", ci cel de „a buciuma", corespunzând germanului „tuten" (Filipovici) şi se leagă de-adreptul de slavul *tulŭ* „ţeavă, tub" [1]. *Tulnicul* nostru, buciumul Moţilor din Munţii Apuseni, este şi el un derivat cu sufixul instrumental *-nic* de la aceeaşi tulpină. In alte regiuni *tulnic* însemnează „vreme rea, cu negură, ploaie şi *tunete*" („Şezătoarea" V, 165/11), sens care se leagă de înţelesul de „a urla" al sârbescului *tuliti.*

Trecerea de înţeles de la „a produce un zgomot" la „a coborî" e explicabilă la strămoşii noştri care locuiau în munţi, unde adesea pietrele dislocate de pasul celui ce se lăsa repede la vale produceau un zgomot mare şi unde turmele ce coborau se auzeau de departe vuind. Această trecere de sens o avem şi în alte exemple:

A urla (= lat. *ululare*) însemnează în unele regiuni „a coborî". Tiktin nu dă acest înţeles, deşi el e atestat în Lexiconul Budan („urla de undeva în jos, adecă mă cobor") la Barcianu („nieder-, herunterstürzen") şi la Damé („descendre") şi e destul de răspândit, mai ales în Ardeal: *Când urli de la munte?* = când cobori de la munte? *Spune-le să urle mai iute* = spune-le să coboare mai iute (Frâncu-Candrea, *Rotacismul,* 64). Am auzit chiar: *îi urlă nădragii la vale* = îi cad. Lexiconul Budan dă şi derivatele: *urlătură* = ruină, surpătură, *urlat* = surpat (despre o casă, un grajd) şi rupt, coios, lat. herniosus (despre

[1] S'ar putea ca în românescul *tul-* (cf. şi *tuleiu)* să se fi suprapus tulpina slavă peste o tulpină de origine latină, căci din lat. TUB(U)LUS (cf. *tuba, tubus)* ar fi rezultat în românește *tul* (cf. *sul, sulă).* Am avea deci un caz analog cu cele arătate în DR. IV, 1249–1250.

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

om). Originea acestei treceri semantice trebue căutată tot la munte, unde avem păraiele repezi, care curg producând un zgomot mare: *A urla* se zice (în Biharia) despre apă când vine mare; se mai zice și când cobori pe un plaiu înclinat („Convorbiri lit". XX 1020). Astfel se explică derivatul *urlătoare*, înregistrat și de Tiktin și tradus prin „Giessbach, Sturzbach", răspândit în multe părți în toponimia noastră (cf. *Marele Dicționar Geografic*, unde mai găsim: *Urlani, Urlați, Urlători, Urlățeanca, Urleasca, Urlești, Urleța*)[1].

Același sens de „a (se) coborî", e atestat din Țara Hațegului, pentru cuvântul *a tună*, de Viciu în *Glosarul* său și de *Graiul nostru* II, 110, 111, 112. In răspunsurile la chestionarul „Calul" se comunică din Boițarul-inferior (Huniedoara): *se tună brânza de la munte*. De obiceiu însă, în Transilvania, dar și prin Banat și Oltenia, *tun* însemnează „intru cu zgomot și pe neașteptate undeva, dau busna într'un loc"[2]. Acest sens—„entrer bruyamment" traduce bine Jarnik în Glosarul la „Doinele" sale—îl are cuvântul de obiceiu și nu cel simplu de „ins Haus gehen, treten, hineingehen, -treten"[3], precum îl dă Tiktin în *Dicționarul* său român-german, după Lexiconul Budan, neștiind cum să-l ex-

[1] O imagine întru câtva deosebită — a lupului care se repede urlând la pradă sau a omului care alungă cu strigăte fiara sălbatică — a dat naștere sensurilor „a se năpusti" și „a huidui" pe care îl are arom. *aurlu: lu aurlai* = l-am huiduit; *oili seaurlară tu agru* = oile s'au năpustit în țarină (Dalametra).

[2] Jarnik-Bârseanu, *Doine* 281; Marian, *Serbătorile* II, 151; Hodoș, *Poezii pop.* 183/10; Reteganul, *Trandafiri și Viorele* 160/8; Chestionarul Hasdeu IX, 35 (din Mehedinți) etc. Cf. mai ales: Assan... cu mare îndrăznire tună (= năvăli, făcu incursiuni) în ținuturile ceale (P. Maior, *Istoria* 218). Oastea rusască... mai pre urmă au tunat în Moldova (Șincai, *Hronicul* III, 292/38). Trei Turci în țară tunară (Pompiliu, *Balade* 58/16). Rușine mare pentru un bărbat să tune în șezătoarea boreselor (= femeilor. Brebenel, *Graiul*).

[3] Totuși se găsește, prin generalizare și sensul vag de „a intra": Păru 'n cap ți s'a albit, Ochii 'n cap ți-au tunat. Dintii 'n gură ți-au picat (Epure, *Poezii și Cântece pop.* 32).

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53

plice. Explicaţia e simplă : intrarea zgomotoasă şi neaşteptată, ivirea năprasnică a cuiva e asemănată cu ivirea tunetului. De aceea *tună* se întrebuinţează adesea în imprecauţiuni : *Tune turbu* (Hodoş, *Cântece*, 69) s. *dracu (Doine* 256/22) 'n tine ! sau în expresia *a-i tuna cuiva ceva în minte* („Contemporanul" I, 510) = a-i veni pe neaşteptate, a-i *trăsnì* în minte. Interesant şi derivatul *tunaciu* = „îndrăzneţ, care-şi face loc oriunde" (Comunicat de A. Coca, din Oraviţa în Banat), dar mai ales verbul, întrebuinţat tot în Banat, *a tuncà*, tradus de Weigand prin „in den Sinn kommen" (śe ts-o tuñkat un kap ? *Jahresber.* II, 329) şi de Coca prin „einfallen" (aşa-i tuncă câte-o dată), deci „a-i trăsnì prin minte, a-i căşunà cuiva", care presupune o formaţie străveche **tonicare*.

A buì, care derivă din sârb. *bujati* = germ. „toben" (cf. *bujìca* „părâu de munte") însemnează la noi „a veni cu furie" (despre apă), „a năvălì" (despre fiinţe) şi „a se slobozì repede la vale, a o tuli la vale" (Exemple în *Dicţionarul Academiei).*

Înţelesul de „a coborî", „a se rostogolì" îl are în Banat şi verbul *a (se) huì* (comunicat de Petrovici), care este o variantă a lui *vuì*.

Poate şi în *a (se) ţipà*, care în Transilvania are sensul de „a (se) aruncà" (cf. *ţipă-te la el !* = aruncă-te pe el) — deci exprimă tot ideea unei mişcări repezi îndreptate de obiceiu de sus în jos — să avem a face cu o desvoltare analogă de înţeles.

S. PUŞCARIU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14759 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:53